

A BÁCSI APOSTOLI KORMÁNYZÓSÁG 1941-ES VISSZACSATOLÁSA KALOCSÁHOZ IJJAS JÓZSEF FELJEGYZÉSEI ALAPJÁN

1. AZ ELŐZMÉNYEK: A KALOCSA-BÁCSI FŐEGYHÁZMEGYE KETTÉSZAKADÁSA AZ I. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A Trianoni Békeszerződés (1920) az országhatárokkal együtt az egyházmegyék határait is jelentősen befolyásolta. A Csanádi Egyházmegye például három részre szakadt. Metropolitai székhelye, Kalocsa is súlyos veszteségeket szenvedett el. A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye elveszítette papjainak mintegy 50, egyház-szervezetének 60, híveinek 70 %-át.¹ 150 plébániájából és önálló lelkészségéből mindössze 60 maradt az anyaországban, 90 került a határon túlra.² A terület mintegy egymillió népességének 69 %-a volt római katolikus, közülük 204.000 maradt Magyarországon, 470.000 került a határon túlra.³ A Főegyházmegye legnagyobb települése, Szabadka szabad királyi város és több jelentős helység is a határon túlra került. A XI. század óta a Főegyházmegye részét képező Bács vármegye déli, nagyobbik része (Szabadka, Újvidék, Zenta, Zombor és környéke) az I. Világháború után megalakult új Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1929-től

---

1 LAKATOS A., *Fejezetek a Főegyházmegye 20 századi történetéből*. 13, 16. In: *A Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye Almanachja*. Kalocsa 2008. 13-47. Ezúton szeretném megköszönni a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár és a Szegedi Hittudományi Főiskola Könyvtára munkatársainak segítségüket.

2 *Status Personalis Archidioecesis Colocensis et Bacsensis ad annum Christi 1923*. Coloczae 1923. A a plébániák/lelkészségek ill. a lakosok száma attól függően változhat egy kicsit, hogy melyik évet ill. melyik kimutatást vesszük alapul. A fent jelzett adatok az 1923-as sematizmus alapján készültek, amely az utolsó közös kalocsa-bácsi sematizmus volt, a rövid ideig tartó visszatéréskor kiadott 1942-est kivéve.

3 LAKATOS 13sk.; Az 1923-as sematizmus adatai szerint a Főegyházmegye területén (0,1 százalékra kerekítve) 69 % (674.607 fő) római katolikus, 1,3 % (12.889) görög katolikus hívő élt, az ortodoxok aránya 16 % (156.665), az evangélikusoké 6,5 % (63.927), a reformátusoké 4,8 % (46.601), az izraelitáké 1,9 % (18.635) volt. Egyéb: 0,5 % (3.797). Ez összesen 977.122 lakost jelentett. A Főegyházmegyének 287 papja, 36 kispapja és 35 küsszeminaristája volt, valamint a területen 8 szerzetesrend működött 49 házban. *Status Personalis 1923*; A katolikusok aránya valamivel az országos átlag felett, a protestánsoké valamivel az országos átlag alatt volt. LAKATOS 15.

Jugoszlávia) része lett, a békekötés utáni Magyarországon az egykori Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye legdélnyugatibb része (Kalocsa és környéke) és Bács vármegye északi, kisebbik része (Baja és környéke) maradt. A magyar katolikus hierarchiában második helyet elfoglaló kalocsa(-bácsi) érsek Főegyházmegeje az ország legkisebb egyházmegyeje lett, ahol az ország katolikus lakosságának alig több mint 3 %-a élt.⁴ Kalocsa-Bács hagyományosan többnemzetiségű volt, legjelentősebb katolikus nemzetiségei a magyar, a német és a délszláv (*lingua illyrica*) népcsoportok voltak. 1923-ban a magyar nyelvű plébániák aránya 40 %, a német nyelvűeké 14 %, a délszláv nyelvűeké 1-2 %, a többnyelvűeké 45 % (háromnyelvű 16 %) volt.⁵ A terület nemzetiségi sokszínűsége a szétszakítás után is megmaradt a határ mindkét oldalán, még akkor is, ha a magyarok aránya a határnak ezen az oldalán jóval nagyobb lett, mint a másik oldalán.

Számos Kalocsán őrzött dokumentum bizonyítja, hogy Várady Lipót Árpád érsek (1914-1923) igyekezett a határ másik oldalán lévő papjai és hívei segítségére lenni.⁶ Hamarosan azonban a határ két oldala között egyre inkább ellehetetlenülő kommunikáció, a lelképásztori ellátás és az ügyek intézése miatt szükségessé vált a terület legalább részleges autonómmá válása, még akkor is, ha sokan reménykedtek is abban, hogy ideiglenes állapotról van szó. Egy ránk maradt dokumentum szerint a Vallás- és Közoktatási Minisztérium azt a tájékoztatást kapta, hogy a határ túloldalára szakadt plébániák az ekkor már diszmembrált Felvidék mintájára el akarnak szakadni. Az érseki aula információi szerint azonban „a kalocsai érseki egyházmegye bácskai részének papsága egy-két pap kivételével mind az elszakadás ellen van s mindent elkövet, hogy az be ne következék.”⁷ Az elszakadás a szerb kormány érdeke volt, valamint a feljegyzés szerint néhány pap táplált ez irányú reményeket (az írás szám szerint ötöt sorol fel, ami nagyságrendileg még akkor is nagyon alacsony, ha esetleg szépített érték lenne). A dokumentum első helyen Budanovich Lajost említette.

Budanovich Lajos (Lajčo Budanović) Bajmokon született 1873. március 27-én.⁸ Kalocsán végezte a kasszemináriumot és a teológiát, majd 1897-es papszentelése után Kalocsa-Bácsi Főegyházmege papjaként több helyen teljesített szolgálatot. Káplán volt Hercegszántón (1897), Katymáron (1897-

4 LAKATOS 13.

5 Ibidem.

6 Ilyen volt például az érsek 6 oldalas levele a hatalmat átvett *Narodna Uprava*nak. Kalocsai Főegyházmegei Levéltár, Kalocsa (= KFL) I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 586/1919. sz. (Kalocsa, 1919. január 30.)

7 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 1402/1921. sz. (Kalocsa, 1921. március 30.)

8 SEKULIĆ A., *Budanović, Lajčo (Ljudevit)*. In: *Hrvatski biografski leksikon*. Gl. urednik A. STIPČEVIĆ. Zagreb 1983-. 2 (1989) 425sk.

1898) a szabadkai Szent György Plébánián⁹ (1898-1902), Újvidéken (1902-1910) és Baján (1910-1911), majd plébános Béregen (1912-1919) és a megszállást követően Baján (1919-1920). 1912-1913-ban pánszlávizmus és magyarellenesség gyanújába keveredett.¹⁰ Az új délszláv állam kiváló lehetőségnek bizonyult a számára. 1920-ban az ősi Kalocsa-bácsi érsekség legnagyobb városába, Szabadkára került, a Szent Teréz Plébánia plébánosának, majd amikor 1923. február 10-én a Szentszék az elszakadt bácskai részeket létrehozta a Bácsi (Bácskai) Apostoli Kormányzóságot (adminisztratúrát; amely egyházjogilag ideiglenes jellegű intézmény, azaz jelen esetben burkoltan benne van az esetleges visszarendeződés lehetősége éppúgy, mint az önálló egyházmegyévé válás), ő lett az apostoli kormányzó (adminisztrátor).¹¹ 1927. február 28-án cisamói címzetes püspökké is kinevezték, majd május 1-én püspökké szentelték. 1936. június 30-án egyházmegyei (sic!) szinódust tartott a Szent Teréz Plébániatemplomban, amelynek eredménye a Kormányzóságnak irányt mutatni akaró, 500 prokánont tartalmazó *Codex Bachiensis*¹² lett.

Ennek a bizonytalan, ellentmondásokkal teli időszaknak az idejéből őriz a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár egy iratköteget, amelyet Dr. Ijjas József szabadkai érseki biztos 1943. május 28-án kelt levelével juttatott el Kalocsára.¹³ A levelet Dr. Horváth Győző kalocsai segédpüspöknek (1912-1944), a széküresedés miatt kalocsai káptalani helynök és bácsi apostoli kormányzónak (1923, 1942-1943) címezte, mivel a Csanádi Egyházmegye megújítója, Dr. Glattfelder Gyula betegsége miatt nem fogadta el az érseki kinevezést (1942), Grósz Józsefet érseket (1943-1961) pedig már május 7-én kinevezték ugyan, de csak július 11-én iktatták be hivatalába.¹⁴

9 A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923. *Schematismus historicus Cleri archidioecesis Colocensis et Baciensis 1777-1923*. Szerk. LAKATOS A. Kalocsa/Coloczae 2002. 282.

10 KFL I.1.c. Perszonális iratok, Budanovich Lajos, 1912-1913.

11 *Nova et vetera de Ecclesia Bačiensis – Suboticana*. 28sk. In: *Schematismus primus dioecesis Suboticanae ad annum Domini 1968 qui est annus foundationis Dioecesis*. Suboticae 1968. 15-34.; Várady érsek a tőle ekkor már egyházjogilag is elszakított Apostoli Kormányzóság megalapítása után néhány nappal, február 18-án hunyt el.

12 A Bács név előfordul még a következő alakokban is: *Bacs(iensis)*, *Bács(iensis)*, *Bač(iensis)*, *Bac(iensis)*.

13 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.)

14 *Magyar Katolikus Lexikon* (= MKL). Főszerk. DIÓS I. Szerk. VICZIÁN J. Budapest 1993-. SINKÓ F., BALOGH M., *Grósz József*. In: MKL 4 (1998) 233.

Ijjas József a Bács-Bodrog vármegyei Baján született 1901. november 5-én bonyevác családban.¹⁵ Középiszkoláit Baján és Kalocsán, majd a teológiát Budapesten végezte. 1925. június 14-én szentelték pappá Kalocsán. Duszokon volt káplán, ezután Szeremlére nevezték ki adminisztrátornak, majd Kalocsára került, szemináriumi prefektusnak és tanárnak. 1928-ban a római *Institutum Biblicum* növendékeként tanult tovább. A következő évtől ismét Kalocsán találjuk, előbb érseki szertartóként, majd főegyházmegyei cenzorként. 1931-ben magyarosította a nevét Ikotityról Ijjasra. 1935-ben Budapestre kerül, ahol a Szent Imre Kollégium prefektusa lett. 1937-ben kinevezik a jeruzsálemi Szent István Zarándokház igazgatójának. 1939-ben újra Budapesten találjuk, a Központi Papnevelő Intézet prefektusaként, de a Hittudományi Karon is tanított. Ennek az esztendőnek a változásai őt is érintették. 1941. április 10-én Horvátország kikiáltotta függetlenségét, ezzel a magyar kormány Jugoszláviát megszüntnek tekintette. Másnap a magyar csapatok bevonultak a Délvidékre. A visszacsatolás révén lehetővé vált az is, hogy a Főegyházmegye szétszakított területe újra egyesüljön. Az egyházi és az állami illetékesek is Ijjaszt látták a legmegfelelőbb személynek arra, hogy koordinálja ezt a – mint látni fogjuk, korántsem egyszerű – feladatot. Dr. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter (1932-1938, 1939-1942) és gróf Dr. Zichy Gyula kalocsai érsek (apostoli kormányzó 1923-1925, majd érsek 1925-1942 között) megbízásából járt el a Bácska ügyében. Erről az időszakról tanúskodnak precíz feljegyzései, amelyeket fontos dokumentumok másolataival együtt juttatott el 1943-ban az érseki aulába,¹⁶ amikor ismét aktuálissá vált az iratok fősze-replőjének, Budanovich Lajos püspöknek az ügye.

15 VICZIÁN J., *Ijjas József*. In: MKL 5 (2000) 214sk.

16 Az iratjegyzék 13 tételt tartalmaz: 1. *Dr. Ijjas József levele 1941. május 4. Zichy érsek úrhoz*; 2. *Dr. Ijjas József jelentése 1941. május 6-án a V.K.M.-nek* [= vallás- és közoktatásügyi miniszter]; 3. *Az Ap. [= Apostoli] Nuntius levele Budánovich püspökhöz 1941. május 15-én*; 4. *Az Ap. Nuntius levele Budánovich püspökhöz 1941. május 19-én*; 5. *Dr. Ijjas József jelentése Zichy érsek úrhoz 1941. május 17-én*; 6. *Pro memoria Dr. Ijjas Józseftől 1941. május 24-én*; 7. *Zichy érsek levele a Nuntiushoz 1941. május 24-én*; 8. *Budanovich püspök levele a Nuntiushoz 1941. május 29-én*; 9. *Budanovich püspök levele a kalocsai Érsekhez 1941. május 29-én*; 10. *Pro memoria Dr. Ijjas Józseftől 1941. június 7.*; 11. *Dr. Ijjas József levele Budanovich püspökhöz 1941. június 7.*; 12. *Pro memoria Dr. Ijjas Józseftől 1943. május 27-én*; 13. *Beresztóczy min. tan. [miniszteri tanácsos] jelentése Budanovich elszámolásáról*. A 13. tételhez tartozó mellékletek nem kerültek be az irattárba. Az iratok lelőhelye: KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.); A 2. és a 3. számú iratnak az Esztergomi Prímási Levéltárban található példányait más, ott lévő és az ügyet érintő dokumentumaival együtt már publikálta Merk Zsuzsa, de a KFL-ben lévő, Budanovich Lajosra vonatkozó iratokat akkor még elveszettnek gondolták. MERK Zs., *Adatok Budanovich Lajos püspök tevékenységéhez a Délvidék Magyarországhoz kerülésének időszakában (1941-1944)*. In: *Bács-Kiskun megye múltjából XIV*. Szerk. IVÁNYOSI-SZABÓ T., TÓTH Á. Kecskemét 1998. 263-283.

Az Ijjas József szabadkai érseki biztos által Kalocsára küldött iratjegyzék 13 tételt tartalmaz az elszakadt bácskai területek ügyében. A dokumentumokban csak annyiban feltételezhetünk némi elfogultságot, hogy az anyaország Magyar Királyság, illetve az anyaegyházmegye Kalocsa(-Bács) szémszögéből mutatják be a Bácsi Apostoli Kormányzóságban Budanovich idején történeteket, de mindenképpen olyan dokumentumokról van szó, amelyek a szemtanú precíz feljegyzései révén értékes információkkal szolgálnak az ekkor történetekről.

2. AZ 1941-ES VISSZATÉRÉS

2.1. Ijjas József első útjának tapasztalatai

Gróf Zichy Gyula 1941. április 16-án azzal bízta meg Ijjas Józsefet, hogy tájékozódjon a bácskai helyzetről. Rögtön leutazott a bácsalmási származású Dr. Evetovics Kunó (1898-1971) ciszterci főiskolai tanár társaságában a Bácskába. Az április 24. és május 3. közötti első út végeztével tapasztalatairól egy nyolc oldalas jelentésben¹⁷ számolt be főpásztorának, illetve egy kilenc oldalas¹⁸ beszámolóban a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Felmérte a Bácsi Apostoli Kormányzóság állapotát vallási, nemzetiségi és politikai szempontból egyaránt. A legfontosabb kérdés az apostoli kormányzó, Budanovich Lajos püspök jövője volt. Ijjas igyekszik objektív maradni, amikor hangsúlyozza: *„El kell ismerni, hogy bámulatos munkaerővel, semmitől vissza nem rettenő energiával látta el tisztségét. Munkateljesítménye iránt teljes elismeréssel vannak még azok is, akik egyébként fájó szívvel gondolnak vissza más intézkedéseire, melyek a papságban és a hívekben visszatetszést keltettek.”*¹⁹ Más helyütt így ír: *„Budanovich Lajos püspök úr nem egyszerű egyéniség, hanem kivételes képességű, erős energiájú,”* de rögtön hozzá is teszi, hogy *„fajtáját fanatikusan szerető vezéregyéniség. Soha nem csinált tiktot abból, hogy ő nem magyarbarát.”*²⁰ S éppen ez az a pont, ami miatt azonnal nem kívánatos személy lett a magyar hatóságok számára az 1941-es bevonulás után. Ennek több bizonyágát is adta: egy gyors cselekvést kívánó helyzetben passzívan várta a fejleményeket, nem vette fel a kapcsolatot sem az egyházi, sem pedig az állami hatóságokkal, bizonytalanságot szülve ezzel.²¹ Egy alkalommal állítólag, amikor 1.500 magyar katona a bevo-

17 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.) 1. *Dr. Ijjas József levele 1941. május 4. Zichy érsek urhoz.* A továbbiakban a fent jelzett aktában használt rövidítésekkel utalunk az egyes iratokra. Pl.: I[Ijjas]/1. ill. oldalszám.

18 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.) 2. *Dr. Ijjas József jelentése 1941. május 6-án a V.K.M.-nek.* Vö. ed.: MERK 265-270.

19 I/1. 2.

20 I/2. 2.

21 I/1. 1.

nulást követően szentmisén vett részt a szabadkai Szent Teréz Plébániatemplomban, a püspök úr kivonult még a magyar Himnusz eléneklése előtt.²² Ijjas kijelenti mind az érseknek, mind a miniszternek, hogy: „*Budanovich Lajos püspök úr nem maradhat meg az apostoli adminisztratura élén.*”²³ A vele kapcsolatos legnagyobb egyházi, egyben gyakorlati probléma az volt, hogy nem „*ad nutum,*” vagyis ideiglenes főpásztornak tekintette magát, hanem „*residentialis,*” vagyis megyéspüspöknek. Az „*Administratura Bacsiensis*” (Bácsi Apostoli Kormányzóság) kifejezést csak a leghivatalosabb iratokban használta, inkább a „*Dioecesis Bacsiensis*” (Bácsi Egyházmegye) kifejezést használta.²⁴ Egy új, szláv²⁵ egyházmegye létrehozásán fáradozott egy olyan helyen, ahol a jelentés szerint a 480.000 katolikus hívő „*legalább kétharmada színmagyar és a nemzetiségek lelkülete is közel áll a magyarsághoz.*”²⁶ Tény, hogy Budanovich kormányzó teljesen átszervezte az adminisztratúra egyházi szervezetét, lelkészségeket és plébániákat alapított, amivel sok helyütt tiltakozást váltott ki.²⁷ Budanovich törekvésének az egyik legfontosabb lépése az volt, 1936-ban egy *quasi* egyházmegyei zsinatot tartott. A 170 oldalas²⁸ *Codex Bachiensis* az egyházmegyévé szervezés jogi alapja lett. A *Codex* többek között a plébániai anyakönyvek szláv nyelvű vezetését írta elő, még a színmagyar plébániákon is (Ijjas szerint 102-ből 44²⁹). Tény, hogy Jugoszláviában csak az államnyelven lehetett hivatalos iratokat írni, kivéve, ha valaki egyáltalán nem beszélte azt. A jelentés szerint az apostoli kormányzó még ezeknek a papoknak is visszaküldte a leveleit a következő szöveggel: „*Scribat aut latine, aut slavice!*”³⁰ A Bácskában Ijjas felmérése alapján 1941-ben 219 pap volt, közülük 93 magyar, 82 német és 44 szláv.³¹ Az évtizedek óta tartó

---

22 I/2. 6.

23 Ibid. 2.

24 Ibidem.

25 Ijjashoz hasonlóan a „szláv” kifejezést használjuk mindazon délszláv (*lingua illyrica*) népcsoportok jelölésére, amelyekről a szövegben szó van, amikor általános megnevezésről van szó, pontosítás nélkül (pl. horvátok, bunyevácok, sokácok értendők alatta).

26 I/2. 3.

27 Egy ilyen tiltakozás volt Magyarkanizsa, Újvidék, Óbecse és Mohol plébánosainak Kalocsára eljuttatott memoranduma, amelyben mások mellett a kalocsai érsek segítségét kéri. Mint írják: a változtatások hatalmas „*elkeseredést és lelki rombolást okoznak a papságban és a hívekben.*” A levélhez részletes dokumentációt, többek között Budanovich leveleit is mellékeltek. Az akta fedlapjára a következő megjegyzés került: A „K. [=Kegyelmes] Úr *ad acta tétetni rendelte.*” Vagyis Zichy érseknek nem állt módjában semmit sem tenni. KFL. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 1926.

28 I/2. 2.

29 Ibid. 4.

30 „*Írjon vagy latinul, vagy szlávul!*” Ibid. 5.

31 I/1. 4.

erős központosítás a feljegyzés szerint sokak önállóságának ártott.³² Az idősebbek ill. a magyarok várták a Kalocsához való visszatérést, Ijjas megjegyzi azonban, hogy a német és szláv nemzetiségű fiatal klerikusok jó papok, de már horvát szellemben nevelődtek, még ha nem is idegenkednek a magyaroktól.³³ Budanovich ugyanis a kispapokat csak szláv nyelvű, jugoszláviai szemináriumokba küldte tanulni (főként Zágrádba).³⁴ Ezért a fiatalokat szerinte valamilyen átképzésben kellene részesíteni, hogy megismerkedhesse- nek az ősi anyaegyházmegeivel.³⁵

A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata a kalocsabácsi érsek hívására és joghatósága alatt 1860 óta működött a Főegyházmege területén. Az I. Világháborút követő események a rendet is érzékenyen érintették, a rendházak kétharmada került a trianoni határokon kívülre. A Bácsi Apostoli Kormányzóságban maradt nővérek Budanovich püspök önállósodási törekvéseinek részeként 1930. október 23-án önálló kongregációvá alakultak.³⁶ A Bácskai Iskolanővérek Ijjas jelentése szerint 22 helyen vezettek intézetet, ezek közül 5 helyen laktak szlávajkúak is, illetve 6 helyen németajkúak.³⁷ Ennek ellenére az apostoli kormányzó szláv nyelvűvé tette a rend belső életét, a nővéreket Horvátországba küldte tanulni, ahol az amúgy kisszámú szláv hivatás nem tanulhatott meg magyarul. Ijjas szerint a bácskai nővérek nagy része vissza akar csatlakozni a kalocsai anyaházhoz, bár Budanovich óhaja még a visszacsatolás után is az volt, hogy mindenképpen meg kell tartani az új rendet oly módon, hogy a Bácskai Iskolanővérek a bunyevác, míg a Kalocsai Iskolanővérek a magyar iskolákat lássák el.

A majdnem félmillió katolikus hívő nagy ekkor része magyar volt. A Bácskában élő magyarok főként katolikusok voltak, Ijjas olvasatában a hitük összetartó erő maradt számukra, melyet a „*megszállás két évtizede alatti is hűségesen megőriztek.*”³⁸

A jelentés szerint sokkal nehezebb volt a helyzete a többi nemzeti kisebbségnek, főként az itt élő két kis szláv nemzetiségnek, a bunyevácoknak és a sokácoknak, akik a szerb uralom miatt kényszerhelyzetbe kerültek, mivel a szerbek a saját nemzetiségüket

---

32 I/2. 6.

33 I/1. 4.

34 28 kispapja volt ekkor a Bácskának, illetve két újmisést szenteltek Zágrábban a jelentéstétel előtti héten. Ibid. 5.

35 Ibid. 4.

36 *Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek*. MKL 9 (2004) 103sk.

37 I/2. 7sk.

38 I/1. 6.

akarták erősíteni általuk:³⁹ államosították az iskoláikat, szerb tanítókkal, cirill betűkkel tanították írni és olvasni a gyermekeiket. Ijjas szerint ezért „*menedéket kerestek és ezt nem találták meg másban, mint abban, hogy horvátoknak jelentették ki magukat.*”⁴⁰ Majd így folytatja: „*Ebbe annyira belelovalták magukat, hogy szinte elfogultan kerestek mindenféle történelmi adatot, amellyel azt igazolhatták, hogy ők valóban egyek a horvátokkal. Politikai magatartásukban inkább huztak a horvátok felé, átvették nyelvüket is, Horvátországban végezték iskoláikat, nem csoda hogy ma már a bunyevác és sokac értelmiség magát egyszerűen horvátnak vallja.*”⁴¹ Ijjas keserűen jegyzi meg, hogy már csak nagyon kevesen vannak, akik sajátosan bunyevácnak vagy sokácnak vallják magukat, mégpedig sajnos azok, akik szerbbarátok. A bunyevác és a sokác nemzetiség nyelvében, kultúrájában, és vallásában is a horvátokhoz állt közelebb, mégis elgondolkodtató, hogy Ijjas/Ikotity József a voksát az önálló bunyevác és sokác nemzetiségi identitás mellett teszi le, aki maga is bunyevác volt. Az elhorvátosodással kapcsolatosan megjegyzi, hogy mindez összességében nem jelent horvát nacionalizmust, kitartottak vallásukban, csalás-, hagyomány- és tekintélytiszteletükben, így: „*Ez a nemzetiség hűséges államalkotó polgára lesz a magyar hazának, ha nemzetiségi, népi életét úgy élheti, ahogy azt Szent István birodalma neki biztosítja.*”⁴² Ijjas itt feltehetőleg „*az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő,*” a szentistváni *Intelmekből* jól ismert és elgondolkodtató hatodik intelmre utal, hiszen a *Regnum Hungariae* mindig többnemzetiségű állam volt. (Sajnos azt is meg kell jegyeznünk, hogy a XIX. században általánossá vált magyar nyelvű *Magyar Királyság* elnevezés és a hozzá társuló eszmeiség egy része nem tett jót ennek az elvnek, hiszen a Királyság alattvalóinak jó része bár szívesen vallotta korábban magát a *Regnum Hungariae* részének, de nem érezte magát nemzetiségi szempontból is magyarnak. Jól szemléltetik ezt a szláv nyelvek, amelyek a „magyar” kifejezésre más kifejezést használnak, ha a régi monarchiáról van szó, és megint mást, ha a magyar nemzetről ill. a mai magyar államról beszélnek.)

A német kisebbségről szólva Ijjas szomorúan jelenti, hogy többségük a náci agitáció áldozatává vált.⁴³ A németajkú településeken a házakon, de még a templomtornyokon is horogkeresztes zászlók lengenek. Volt olyan község, ahol a magyarok bevonulása után két nap alatt négy magyarelles tüntetést is tartottak, a „*Los von Ungarn*”⁴⁴ jeligével. Az agitátorok azzal a hírrel bujtogatnak, hogy a magyar fennhatóság csak ideiglenes, a ma-

39 Ibid. 6sk.

40 Ibid. 6.

41 Ibidem.

42 Ibid. 7.

43 Ibid. 7sk.

44 „*Ki a magyarokkal!*” Ibid. 7.

gyar katonák lényegében csak csendőrök, a német Harmadik Birodalom uralma alá fog kerülni a terület. Felekezeti téren szintén szomorú volt a helyzet: A propaganda következményeként sokan a lelkipásztoraik ellen fordultak. Több kiváló lelkipásztort értek rendszeresen inzultusok, és az egyházi kiadású német nyelvű sajtót is támadások érték, így a *Donau* című újságot tüntetők égették el ünnepélyesen. A felekezeti iskolákról nem akarnak hallani sem, a vallásos társulatokat sem tűrik meg, a húsvéti szentgyónást és szentáldozást csak egynegyedük végezte el, csak az öregek és az egészen kicsi iskolás gyermekek járnak templomba. A papság döntő többsége mégis „szinte mártírlélekkel állja a harcot.”⁴⁵

Mindezekon túl egy külön bonyolult problémát jelentettek az anyagi ügyek. Ijjas József röviden vázolta a jelentésében, hogy ezen a téren nagy visszaélések lehetnek: Budanovich a trianoni határon kívülre került kalocsai birtokokat saját jövedelmének tekintette.⁴⁶ Minden jövedelmet igyekezett központosítani, így a papok stoláris jövedelmét (azaz a liturgikus cselekmények végzése után járó ún. stóla-díjakat) is fel kellett küldeni a központba.⁴⁷ Létrehozott egy alapítványt (*Budanovich püspök alapítványa*) is egy szabadkai bunyevác gimnázium létrehozására, amelynek építését a politikai helyzet változása ellenére is el akarja kezdeni.⁴⁸

Mindezt figyelembe véve Ijjas József sürgős intézkedések megtételét kérte mind főpásztortól, mind pedig a minisztertől.

2.2. A visszacsatolás

Az első utat hamarosan egy második követte. Május 15-én már újra Budapesten volt, ahol a magyarországi szentszéki követ, Mons. Angelo Rotta c. thébai érsek, apostoli nuncius (1930-1945) az *uditore*⁴⁹ útján arra kérte Ijjast, hogy járjon közbe a magyar hatóságoknál azért, hogy Budanovich püspököt ne internálják, hanem várják be a Szent-szék döntését.⁵⁰ Ettől függetlenül még naznap hívták Ijjast a Kultuszminisztériumba is, ahol közölték vele, hogy az esztergomi főegyházmegeyés Dr. Beresztóczy Miklós mi-

45 Ibid. 8.

46 Ibid. 3.

47 Ibid. 3.; I/2. 5sk.

48 I/2. 8.

49 Ügyhallgató, beosztott diplomata pap. Ma a szentszéki diplomáciában nem használt elnevezés.

50 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.) 5. Dr. Ijjas József jelentése Zichy érsek úrhoz 1941. május 17-én.

niszteri tanácsos (1939-1947, később esztergomi helynök 1950-1956)⁵¹ a következő nap Szabadkára utazik, és meghívja a kultuszminiszter személyes vendégeként a püspököt Budapestre, ahol lakást alakítanak ki a számára a domonkos rendházban. A fejleményekről Ijjas tájékoztatta Rotta nunciust is, egyben kérve, hogy levélben figyelmeztesse az apostoli kormányzót. A nuncius ezt szintén jónak látta, így írásban arra kérte Budanovichot, hogy ha önként nem is mond le, legalább nevezzen ki egy általános helynököt, aki együtt tud (és akar) működni a magyar hatóságokkal és a papsággal.⁵² Másnap Ijjas Beresztóczyval együtt Szabadkára utazott. Elsőként a helyi katonai parancsnokot keresték fel, Bittó Dezső tábornokot,⁵³ akivel közölték küldetésük célját. A tábornok ezt tudomásul vette, de hozzátette, ha a püspök nem megy velük Budapestre, „akkor a katonai hatóságok tovább már nem lesznek tekintettel a diplomáciai szempontokra, hanem a helyzet által parancsolt rendelkezést azonnal megteszik.”⁵⁴ Még aznap délelőtt 11 órakor elmentek Budanovichhoz, akivel hosszas tárgyalásokat folytattak. Leginkább az általános helynök személyéről és joghatóságáról vitáztak. Ezután Beresztóczy felhívta Hóman Bálintot, aki diplomáciai okokból egy olyan írásbeli nyilatkozat megtételét kérte még az apostoli kormányzótól, hogy ő önként és minden kényszer nélkül megy Budapestre. Közben Beresztóczyék elhozták Szilberekéről a helynökjelöltet.⁵⁵ Budanovich végül nem adott teljhatalmat az új vikáriusnak, sem pedig a nyilatkozatot nem volt hajlandó aláírni, mivel nem értett vele egyet. Így másnap a püspök nélkül utaztak vissza Budapestre. Indulás előtt felkeresték a tábornokot, aki még aznap védőőrizet alá akarta venni az addig teljesen szabad Budanovichot. Az internálása is küszöbön állt.

Budanovich mégis meggondolta magát és engedélyt kért a helyi katonai hatóságok-

51 Beresztóczy Miklós személye erősen vitatott. 1905-ben született Budapesten, nevét (Bartmann) valószínűleg 1939-ben magyarosította. Több könyv szerzője. 1948-ban bebörtönözték, ahol megtört, majd ő lett a magyar békepapi mozgalom egyik legismertebb alakja. 1950-ben Mindszenty József hercegprímás (1945-1971) bebörtönzése idején rövid időre esztergomi káptalani helynök lett, majd 1951-1956 között általános helynök. 1950-1956 között szervezője és első elnöke az Országos Béketanács Katolikus Bizottságának, 1957-től főtitkára. 1953-1973 között országgyűlési képviselő, 1961-1973 között az Országgyűlés alelnöke. Drós I., *Beresztóczy Miklós*. In: MKL 1 (1993) 768.; Beresztóczynak 1941. június 16-án, Budapesten kelt jelentése, amelyet Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímásnak (1927-1945) küldött, alátámasztja Ijjas itt idézett jelentéseit és feljegyzéseit. Ed. MERK 271-279.

52 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.) 3. Az *Ap.* [= Apostoli] *Nuntius levele Budánovich püspökhöz 1941. május 15-én*. Vö.: MERK 280sk.

53 Szabadka város magyar katonai parancsnoka volt. 1885-ben született Hidaskürtön, 1956-ban halt meg emigrációban, Brisbane-ben.

54 I/5. 2.

55 Végül a magyar Dr. Aczél Endre szilberekai plébános személyében sikerült megegyezniük, aki a hivatalt, amely Budanovich döntése értelmében csak korlátozott „*absente episcopo*”, azaz a püspök távollétére szóló joghatóság volt csupán, és csak a kormányzóság június 1-i átadásáig viselte. A jelentések azt sugallják, hogy Aczél a kényes helyzetre való tekintettel fogadta el a kinevezést, és a Kalocsához visszatérés pártján állt.

tól a Budapestre utazáshoz.⁵⁶ Dr. Bárdossy László miniszterelnök (1941-1942) táviratban azzal a feltétellel adta meg az engedélyt, ha Budanovich Lajos megírja a kívánt nyilatkozatot Hóman Bálintnak. Május 20-án délben Ijjas és Beresztóczy a nunciushoz mentek, és beszámoltak neki a fejleményekről. Angelo Rotta arról tájékoztatta őket, hogy levelet írt mind az apostoli kormányzónak⁵⁷ mind Zichy érseknek, közölve a Szentszék kívánságát: Budanovich Lajos „*ad nutum ipsius Sanctae Sedis,*” vagyis „*magának a Szentszéknek a szolgálataira álló*” apostoli kormányzóként lett kinevezve, ezért a körülmények megváltozása miatt önként mondjon le a hivataláról, mivel a terület kormányzása visszaszáll a kalocsai érsekre.

Budanovich délután négy órakor érkezett meg Budapestre, ahol Beresztóczy Miklós fogadta és a domonkosokhoz kísérte. Másnap délelőtt 10 órakor az érsek kívánságára Ijjas József személyesen kézbesítette a nuncius levelét. Az apostoli kormányzó kísérelte jelenlétében azt állította, hogy kényszerrel vezérelve jött fel a fővárosba, mivel a helynöke azt állította, hogy az élete veszélyben van, a katonaságnak olyan vádak vannak a kezében, amelyek alapján a védekezés lehetősége nélkül fognak eljárni ellene. Éppen ezért a kultuszminiszternek írt levelében sem említette az önkéntességet. A miniszterelnök kéréséről állítása szerint nem tudott. Továbbra is kitarzott amellett, hogy nem hajlandó önként lemondani, akkor sem ha a Szentatyának ez a szándéka, és ha ez ő helyzetét könnyítené meg. Mint mondotta: „*Ha a Szentszék el akar csapni, írja meg nekem két sorban, hogy nem kellesz, mehetsz, akkor tudom, hogy el vagyok csapva és így a dolog el van intézve.*”⁵⁸ Két okkal indokolta a döntését: egyrészt életveszélyes fenyegetéssel kényszerítették állomáshelye elhagyására, másrészt nem akarja hogy otthon a hívei szembeköpjék, mert cserben hagyta őket. Ijjas szóvá tette, hogy a Szentatyával kapcsolatban nem szokás ilyen kifejezéseket használni, a püspök szembekövése pedig nem európai viselkedés. Ezután mindhárman a nunciatúrára hajtottak.

Angelo Rotta másfél órán keresztül tárgyalt Budanovich Lajossal, majd a nuncius „*egészen belepirultan, szinte szemrehányóan*”⁵⁹ közölte Ijjassal, hogy az apostoli kormányzó hivatalos panaszt emelt nála, hogy életveszélyesen megfenyegették és állomáshelye elhagyására kényszerítették. Ijjas megjegyezte, hogy ez a vád valószínűleg nem igaz. Budanovich mindezek után udvariasan hazavitte Ijjast a Központi Papnevelő Intézetbe, s csak annyit kérdezett, hogy szabadon mozoghat-e a városban. Ijjas ekkor

56 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.) 6. *Pro memoria Dr. Ijjas Józseftől 1941. május 24-én.* 7.

57 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.) 4. *Az Ap. Nuntius levele Budanovich püspökhöz 1941. május 19-én.*

58 I/6. 2.

59 Ibid. 3.

rögtön a Kultuszminisztériumba sietett, és tájékoztatta a miniszter távollétében az őt helyettesítő Dr. Stolpa József államtitkárt (1937-1944) az eseményekről, aki a történetet hallva rögtön felhívta a miniszterelnököt. Bárdossy azt az utasítást adta, hogy azonnal egy táviratot kell megfogalmazni Rómába, tájékoztatva a nunciust még az ő hivatalos panaszának megérkezése előtt. Stolpa Ijjas jelenlétében felhívta a délvidéki katonai hatóságot, ahol aljas rágalomnak nevezték a vádakat. A helynök szintén cáfolta a neki tulajdonított vádakat, és kijelentette, hogy ezt hajlandó a nuncius úr előtt és Budanovich püspök úr szemébe mondani. Az államtitkár a Vigadóhoz ment Ijjas Józseffel, mivel ott a *Rerum novarum* ünnepségére érkező nunciust várták. Ott tájékoztatta a pápai követet a helyzetről, aki Ijjas beszámolója szerint megnyugodott, majd közölte Ijjassal, hogy a püspök lemondásától függetlenül közölni fogja a Szentszék intézkedését: a joghatóság a kalocsai érsekre száll és Budanovichot felmenti tisztségéből. Annyi kikötése van csak, hogy a püspök megfelelő ellátásáról gondoskodjanak.

Május 23-án 11 órakor Hóman miniszter fogadta Budanovichot, majd Zichy érseket. A miniszter időlegesen leállította a bácsi birtok visszavételét. Délután Ijjas az érsek kíséretében a nunciushoz ment. Rotta megbízta Ijjaszt, hogy újra tárgyaljon Budanovichcsal, és közölje vele, hogy a kalocsai érsek a javadalmából a minisztérium jóváhagyásával havi 1000 pengőt juttat neki, ami akkor elégséges és megtisztelő jövedelemnek számított. Ezért arra kéri a püspök urat a Szentszék nevében, hogy adja vissza a joghatóságát és tegye megfontolás tárgyává, hogy lemond a Szent Teréz Plébánia javadalmáról is, mivel ebben a helyzetben nem lenne szerencsés megtartania.

Másnap délelőtt Ijjas fel is kereste az apostoli kormányzót, de a két és fél óras tárgyalás eredménytelenül zárult. Budanovich kijelentette: „*sem az adminisztratúráról, sem a plébániáról le nem mondok, hanem várom a Szentszék tételes intézkedését arról, hogy engem elcsap.*”⁶⁰ A pénz helyett pedig a bácsi uradalomból megfelelő fajárandóságot kért, amit szabadon értékesíthet. Emellett a plébániát is meg akarta tartani, legfeljebb „*administrator in spiritualibus,*” azaz lelki joghatóságot kapna az, aki a tényleges lelkipásztori feladatokat majd helyette ellátja. Nem érezte magát arra sem kötelezettnek, hogy elszámoljon a bácsi birtokról, továbbá ragaszkodott az azévi hozamhoz, mert szüksége van rá az alapítványához, amelynek egyben az elismerését is kérte.

Budanovichtól Ijjas József azonnal a nunciatúrára sietett. Rotta nuncius belátta, hogy nincs más megoldás, mint a tárgyalásokat lezártnak tekinteni, és a Szentszék utasításainak megfelelően eljárni. Kérte az érsek úrtól az 1000 pengős megajánlás írásba foglalását, ami még aznap meg is történt.⁶¹ Aznap este a nuncius kijelentette az érsek úrnak,

60 Az eredeti szövegben hibásan „*adminisztarturáról.*” Ibid. 5.

61 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.) 7. *Zichy érsek levele a Nuntiushoz 1941. május 24-én.*

hogy június 1-től ő kapja meg a joghatóságot, de anyagi ügyekben nem rendelkezik. Ezt Budanovich püspök úrnak már az új főpásztorával kell közvetlenül rendeznie.

Közben annyi változás állt be, hogy Budanovich május 26-án levelet írt a nunciusnak,⁶² amelyben lemondott a kormányzóságról és a szabadkai plébánia javadalmáról is.⁶³ A nuncius továbbította hírt Rómának, az érseknek és a kultuszminiszternek is. Május 28-án Budanovich püspök beszélni szeretett volna Ijjas Józseffel, aki fel is kereste a domonkosoknál. Másnap két levelet írt, egyet az érseknek,⁶⁴ egyet a nunciusnak,⁶⁵ amelyben annyiban értelmezte előző levelét, hogy „*administrator in spiritualibus*” ki- rendelését kérte Szabadkára, de nem mond le ottani javadalmáról. Ezeket a leveleket átadta Ijjasnak kézbesítés céljából. Az új hír Zichy érseket, aki még aznap értesült róla, és Rotta nunciust is, akivel Ijjas csak 31-én tudott beszélni, nagyon meglepte. Utóbbi „*nagyon fölháborodott. Kijelentette, hogy ő nem engedi játszani a szavakkal.*”⁶⁶ Ezért nem is volt hajlandó átvenni a levelet.

Június 1-én, Pünkösdvasárnap, a joghatóság átadása napján Ijjas József fel akarta keresni Budanovichot, de meglepődve tapasztalta, hogy nincs otthon. Állítólag rokonlátogatásra ment Szentendrére. Másnap telefonon jelentkezett, és jelezte, hogy a budapesti Maglódi úti Horthy Kórházba vonult be. Így Ijjas írásba foglalta a nuncius üzenetét,⁶⁷ és kétszer próbálta két kispappal kézbesíteni, mégis csak június 10-én délben tudták átadni neki. Ezután a püspök ismét találkozót kezdeményezett Ijassal. Jelezte, hogy tudomásul vette a közlést, majd bemutatta újabb beadványait a bácsi javadalmak elosztása és az alapítványa ügyében.⁶⁸

Budanovich Lajos csak rövid ideig maradt Budapesten. Egy másik, ismeretlen szerző által készített feljegyzés⁶⁹ szerint a püspök az ott tartózkodása alatt a környékbeli,

62 *Nova et vetera* 28sk.

63 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.) 10. *Pro memoria Dr. Ijjas Józseftől 1941. június 7.*

64 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.) 9. *Budanovich püspök levele a kalocsai Érsekhez 1941. május 29-én.*

65 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.) 8. *Budanovich püspök levele a Nuntiushoz 1941. május 29-én.*

66 I/10. 1.

67 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.) 11. *Dr. Ijjas József levele Budanovich püspökhöz 1941. június 7.*

68 Ezt Beresztóczy is megerősíti Budapesten, 1941. július 8-án kelt, Serédinek küldött levelében. Ed. MERK 270sk.

69 Budapest, 1944. március 14. Ismeretlen szerzőjű feljegyzés Budanovich Lajos püspök tevékenységéről. Ed. MERK 281sk.

szerbek lakta plébániákat (Tököl, Ráckeve, Szentendre) kereste fel, ahol az anyakönyveket tanulmányozta, majd a helyi plébánosokat azzal vádolta, hogy elmagyarosítják a híveket. Ezért a belügyminiszter augusztus 14-iki utasítására a mátraverebélyi ferences kolostorba internálták a főpapot.

A Bácsai Apostoli Kormányzóság feletti joghatóság tehát újra eredeti birtokosára szállt, de magát az adminisztratívumot a helyzet bizonytalansága miatt – ahogy ez ilyenkor szokásos – a Szentszék nem szüntette meg, kivárva a további fejleményeket és a stabilabb helyzetet (így járt el Trianon után is, hiszen csak 1923-ban hozta létre a Kormányzóságot, évekkel a békeszerződés aláírása után). A visszatérés után részletesen felmérték a Kalocsára visszaszállt Kormányzóság javaival történeteket az elcsatolás és a visszacsatolás közötti időben. Beresztóczy Miklós egy, az olasz fordításban 28 oldalas, mellékletekkel ellátott jelentést írt,⁷⁰ amelyben a deficitet, azaz Budanovich tartozását az érsekség felé 770.113,99 pengőben és 1.315.062 koronában állapították meg, Zichy érsek felé pedig 55.000 pengőben, a püspök alapítványát pedig nem létezőnek nyilvánították.⁷¹ Az érseki szék üresedése miatt Horváth Győző lett a helynök és kormányzó, aki 1942-es szabadkai bérmaútja alkalmával vette észre, hogy az anyakönyvekben a „*Dioecesis Bacsiensis*” kifejezés szerepel, ezért „*a tiszta történelmi igazság érdekében*” elrendelte azok eltörlését.⁷² Az ügyet annyira fontosnak tartotta, hogy a püspök az összes leiratot saját kezűleg írta alá. Miután csak néhány helyről érkezett visszaigazolás, például Szabadkáról a Szent Teréz Plébániáról („*a benne foglalt intézkedéseknek pontosan és lelkiismeretesen eleget tettem*”⁷³), Kalocsa fontosnak tartotta, hogy írásbeli visszajelzések érkezzenek, ezért megsürgette a visszaigazolásokat,⁷⁴ amelyet aztán espereskerületenként gyűjtöttek. Ilyen és ehhez hasonló levelek érkeztek, mint Óbecse-Belváros: „*Tisztelettel jelentem, hogy a 4188 sz. rend. [= számú rendelkezés] alapján a rendelkezés vétele után káplánnommal elővettük az anyakönyveket és a »Dioec. [Dioecesis] Bačien-sis«-t mindenütt erősen eltüntettük.*”⁷⁵ Szentfülöp: „*[...] elrendelt törlést végrehajtottam; azonnal megtettem, de nem tudtam, hogy azt külön jelezni is kell.*”⁷⁶ Apatin-Jézus Szent Szíve Lelkészség: „*Mint Kegyelmes Püspök Úrnak [t.i. Horváth Győző] a bérmaútláskor*

70 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.) 13. *Beresztóczy min. tan. jelentése Budanovich elszámolásáról*. Kelt Budapesten, 1942. február 4-én.

71 I/13. 24., 27sk.

72 KFL. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 4188/1942. sz. (Kalocsa, 1942. június 17.) Az akta tudósít a történetekről, az iratcsomó maga pedig tartalmazza az összes ide vonatkozó iratot.

73 Ibid. Szabadka, 1942. július 16.

74 Ibid. Kalocsa, 1942. szeptember 27.

75 Ibid. Óbecse, 1942. október 2.

76 Ibid. Szentfülöp, 1942. október 6.

végzett hivatalvizsgálat alkalmával személyesen jelentettem, az az apatini Jézus Sz. [= Szent] Szíve vikária anyakönyveiben a »Diocesis Bacsiensis« kifejezés nem fordul elő. A »Historia domus« címlapján nevezett kifejezés rajta volt, e címlapot sajátkezűleg kitéptem.⁷⁷ Megindult tehát a visszarendezés, elvi-ideológiai síkon is.

Budanovich a ferenceseknél maradt 1943. május 26-ig, amikor engedélyt kapott arra, hogy meglátogassa a beteg nővérét Szabadkán. Ijjas József ennek a látogatásnak a kapcsán küldte el Kalocsára az addig felgyülemlett készült iratokat, és írt még egy utolsó feljegyzést.⁷⁸ Egyházi akadály nem volt visszatérésének, hiszen még mindig a Szent Teréz Plébánia plébánosa volt. A politikai engedélyt a Belügyminisztérium adta meg. Bár a bácsi főispán csak két hét, plébániára korlátozott tartózkodást garantált, a belügyminiszter kijelentette, hogy a további internálás nem kívánatos. Beresztóczy tudatta a hírt Ijjással, aki hasztalan próbált tiltakozni. Budanovich püspök május 26-án délután este 9 órakor érkezett vissza Szabadkára. Ugyanazzal a vonattal Ijjas József szabadkai érseki biztos (gyakorlatilag Budanovich utóda) is a városba utazott. A Kultuszminisztérium kérésével zárul a feljegyzés: „mentsük, ami még menthető.”⁷⁹

3. AZ ÚJABB FORDULAT: A VÉGLEGESSÉ VÁLÁS

Miután 1944-ben fordult a hadi helyzet, így Grósz érseknek 1944. december 20-án vissza kellett adni Budanovichnak általános helynöki felhatalmazással a – hivatalosan meg sem szűnt – apostoli adminisztrátúra irányítását,⁸⁰ majd 1946. június 13-án a Szentszék intézkedése révén a püspök újra teljes jogú kormányzó lett. Haláláig, 1958-ig vezette az Apostoli Kormányzóságot. VI. Pál pápa (1963-1978) idején vált véglegessé a Bácska Jugoszláviába került részének a sorsa: 1968. január 25-én, az egykori Bács vármegye és az ősi érsekség középkori védőszentjének Szent Pálnak az ünnepén,⁸¹ a *Praeclarissima Pauli* bullával⁸² létrehozták a Szabadkai Egyházmegyét. Az apostol az új püspökség védőszentje, a szabadkai Szent Teréz Plébániatemplom pedig a székesegyháza lett. Ennyiben teljesült Budanovich álma, sőt az új egyházmegye a kommunista állam hivatalos szláv ideológiai vonalát is követte, amit mi sem szemléltethet jobban, mint az, hogy az első szabadkai sematizmus az egykori Bácsi Főegyházmegye (sic!) alapítója-

77 Ibid. Apatin, 1942. október 9.

78 KFL I.1.a. Generalia de Archidioecesi, 3546/1943. sz. (Szabadka, 1943. május 28.) 12. *Pro memoria Dr. Ijjas Józseftől 1943. május 27-én.*

79 I/12. 2.

80 *Nova et vetera* 29.

81 Bács-Kiskun megye címerében Bács vármegyére és védőszentjére emlékeztet Szent Pál alakja. A Főegyházmegye jelenlegi védőszentje Szent István király.

82 *Schematismus primus* 35sk.

ként egyenesen Szent Metódot (815-885) nevezi meg,⁸³ egyértelműen negligálva ezzel a kalocsai (magyar) gyökereket. Ezt a tételt ma minden mértékadó (és nemcsak magyar) történész elfogadhatatlannak tartja. Aztán, mivel Jugoszlávia az 1990-es évektől kezdve fokozatosan szétesett, nemzetiségi és egyházi téren egy teljesen új helyzet jött létre, amely a gyökerek valamivel szabadabb újragondolását tette lehetővé.

Ijjas József 1944-ben érdemei elismerésként pápai prelátusi címet kapott, és mivel érseki biztossága is megszűnt a helyzet változása miatt, plébánoshelyettes lett Dusnokon.⁸⁴ 1947-ben kinevezték a kalocsai Szent Imre Plébánia plébánosa, ill. emellett 1951-ben főszentszéki bíró lett. 1954-ben Miskére került, két év múlva esperes lett. 1962-ben Baja-Belváros plébánoshelyettese. 1964. szeptember 15-én, a vatikáni-magyar megállapodást követően tagaratai címzetes püspökké és csanádi apostoli kormányzóvá nevezte ki VI. Pál pápa (1963-1978). E minőségben vett részt a II. Vatikáni Zsinaton is. Püspökké október 28-án szentelték Budapesten. 1969. február 18-án kalocsai érsekké nevezték ki, így – az esztergomi szék akadályoztatása miatt – a magyar hierarchia második méltóságát viselve a Püspöki Kar elnöke is lett. 1976-ban pápai trónállói címet adományoztak neki. 1982-től Dr. Paskai László volt a koadjutora (esztergomi érsek 1987-1993, majd esztergom-budapesti érsek 1993-2003), majd a felmentése előtti hónapokban Dr. Dankó Lászlót nevezték ki apostoli kormányzóvá (1987, kalocsai érsek 1987-1993, majd kalocsa-kecskeméti érsek 1993-1999). Ijjas József 1987. június 5-én felmentéssel vonult nyugdíjba, 1989. április 29-én Kalocsán hunyt el.

Budanovich püspök élete – csakúgy, mint Ijjas Józsefé – ma is intenzív kutatások témája, horvát részről is.⁸⁵ Ahhoz, hogy a viharos XX. századi történelmet jobban megértsük, még sok kutatásra – és talán még megannyi érzelem feldolgozására – van szükség.

*Dr. Tóth Tamás
főiskolai docens, SZHF*

---

83 *Nova et vetera* 20.

84 VICZIÁN J., *Ijjas József* 215. In: MKL 5 (2000) 214sk.

85 Az aktuális Budanovich-kutatások egyik jó összefoglalója: ŽIGMANOV T., *Biskup Budanović u zavičajnoj i nacionalnoj historiografiji*. In: CCP 56 (2005) 193-208.